

Ressenya: “El museo de ciencia transformador”

“Un ensayo a favor de la relevancia social del museo de ciencia contemporáneo”, Autor: Guillermo Fernández

Pere Viladot Barba

22/03/2019

Abstract

No trobarem gaires publicacions amb una clara voluntat de ser accessibles a tothom i amb una mirada al món tan àmplia dels museus de ciència. És un llibre autoeditat, que presenta unes característiques d'estructura, llenguatge, maquetació i il·lustració que sovint no trobem en publicacions convencionals. Es pot adquirir en paper a través de la plataforma Amazon, però també es pot llegir en línia de forma totalment gratuïta al web que l'autor ha fet *ex professo*. (Aprofiteu per llegir els missatges del seu blog.) Estructurat en sis capítols, es pot llegir en l'ordre que es vulgui, ja que qualsevol té entitat per si mateix. Tanmateix, aconsello fer-ne una lectura seqüencial, perquè la narrativa utilitzada ho mereix, i ofereix una panoràmica completa del món dels museus de ciència.

Ressenya

Els dos primers capítols són els més extensos, ocupen més de la meitat del llibre perquè són els que serveixen a l'autor per definir els fonaments de les tesis desplegadas al llarg de tot el text. El primer, «El museo de ciencia transformador quiere ser necesario», se centra en la definició de les característiques dels diferents llenguatges de comunicació i de les específiques del llenguatge museogràfic i dels seus recursos propis, i és el nucli central, al qual dedica la major part de pàgines. Al segon, «El museo de ciencia transformador quiere ser relevante», proposa una classificació dels museus segons les seves funcions (conservador, turístic, de l'*entertainment*, temàtic o transformador) i aprofundeix en la funció educadora de l'experiència museística d'aquest darrer, que no necessita importar mitjans des d'altres llenguatges. Destaca la importància de la mediació humana en l'activitat educativa, sempre que estigui relacionada amb l'experiència museística i no en sigui aliena, com passa massa sovint.

«El museo de ciencia transformador quiere ser...» «singular», «sostenible», «compartido» i «eficaz» són els títols de la resta de capítols del llibre, on Guillermo Fernández desgrana valoracions, descripcions i propostes sobre la investigació i la innovació, la seva gestió i planificació estratègica, la participació ciutadana i l'equitat en l'accés i l'avaluació del seu impacte social. Excel·lent comunicador, ben conegut en el món dels museus de ciència de Catalunya i d'Espanya, mostra en el text tota la seva expertesa en l'àmbit de la museografia científica i la gestió estratègica. La virtut del llibre és que aporta una visió totalment nova i provocadora que, de ben segur, farà reflexionar a fons i qüestionar moltes de les pràctiques actuals dels museus de ciència i, per extensió, de tots els museus. La seva intenció és provocar la reflexió sobre el present i el futur dels museus de ciència i rebre el *feedback*

dels lectors que demana explícitament a la presentació que en fa al seu lloc web. Uns museus que, malgrat el gran creixement que han sofert els darrers vint-i-cinc anys —o potser per això mateix, perquè s’han multiplicat per deu—, pateixen una deriva més cap a entitats d’entreteniment i d’oci, que com a entitats culturals amb una finalitat de rellevància social.

Aquest és el nucli de la seva aportació, la visió del museu de ciència com a institució amb voluntat d’intervenció social, de transformació social, i d’aquí ve el títol: *El museo de ciencia transformador*. L’autor explica al preàmbul que manleva aquest concepte del llibre *Som educació. Ensenyar i aprendre als museus i centres de ciència: una proposta de model didàctic*,⁽¹⁾ on es va proposar per primer cop. Per als qui vam participar en aquella proposta, és un honor que Guillermo Fernández l’hagi fet seva i l’escampi arreu amb aquest llibre, perquè no podríem tenir millor propagandista. Però l’autor amplia la concepció del museu transformador molt més enllà. Si nosaltres ens cenyíem a l’àmbit de la didàctica en l’educació museística, ell l’expandeix a totes les funcions del museu i, sobretot, al paper que el llenguatge museogràfic pot exercir en aquest sentit.

Reivindica el paper de l’exposició com a vehicle de comunicació per excel·lència del museu i descriu les que, al seu parer, són les orientacions que podem trobar en les exposicions actuals: en el disseny gràfic, en el disseny audiovisual i infogràfic o en l’interiorisme. Però de la mateixa manera que la pel·lícula és el producte comunicatiu del llenguatge cinematogràfic, l’exposició ho és del llenguatge propi del museu, el museogràfic. A diferència del primer, però, l’exposició hauria de fomentar l’experiència compartida col·lectivament, la conversa *in situ*, i, massa sovint, apareixen elements pensats per a un ús individual. Així, diu l’autor, s’ha fet un ús excessiu de la mal entesa interactivitat com a sinònim de manipulació i no com a sinònim del que hauria de ser: una experiència col·lectiva, de diàleg intel·lectual amb els elements museogràfics:

- «Un museo que tiene un puntal básico en la experiencia estética y emocional, y también en las dinámicas sociales y afectivas que se verifican entre compañeros de visita, con la conversación y el dialogo [...] como proceso y producto de una experiencia intelectual muy singular, que se irá complementando con otras experiencias intelectuales que tendrán lugar fuera del museo, durante la vida cotidiana». (p. 55)

El text és ple de reflexions i d’analogies com aquestes, molts cops en forma de notes al peu, tan interessants com el cos principal, i no poden passar desapercbedes.

El concepte de museu de ciència, tal com l’entenem avui, és molt nou, malgrat que alguns dels museus tenen una història, en algun cas de centenars d’anys. Paradoxalment, sembla que hàgim tornat al temps dels gabinets de curiositats del segle XVIII, que tenien una voluntat clarament divulgadora. Després, els museus d’història natural i de màquines es van convertir en garants de les col·leccions, és a dir, van tenir una finalitat principal de conservació, i avui aquesta finalitat s’ha convertit en un mitjà per assolir el veritable objectiu del museu: l’educació. Però al text del llibre no s’entén l’educació com a sinònim d’escolarització, ja que el museu de ciència ja no *ensenya* el coneixement, sinó que el construeix amb la ciutadania. És a dir, és un actor de rellevància social essencial, tal com s’expressa en el subtítol, un actor amb voluntat de transformació social.

Tant el museu patrimonial com el centre de ciència, un concepte que va néixer a mitjans del segle XX, tenen l’exposició com a mitjà de comunicació idoni perquè l’experiència museística del visitant sigui única i singular. És una experiència que parteix de la fascinació que produeix en la persona —estan en joc les emocions— i que genera la conversa amb els acompanyants. Aquesta és la gran diferència entre l’experiència museística i la d’altres mitjans de comunicació i formació: al museu el visitant sol compartir les seves vivències amb els altres i sovint de forma intergeneracional. «La visita al museo es una experiencia compartida que tiene mucho que ver con el concepto de *colectividad*», afirma l’autor a la pàgina 53. I si això no passa —i no passa gaire sovint o no amb la intensitat que caldria—, és perquè en l’actualitat no s’investiga en el llenguatge museogràfic des del mateix museu, ni pels propis tècnics del museu. Des de la segona meitat del segle XX, aquesta investigació museística ha estat oblidada i s’ha generalitzat la còpia d’un model que, si bé va ser exitós en el seu moment, ja té gairebé cinquanta anys. S’hi ha renunciat a favor dels estudis de disseny i d’arquitectura, i d’especialistes aliens al museu, que són els qui conceben i realitzen allò que és propi del museu, allò que és el seu *core business*, la seva principal comesa.

L’aposta per l’R+D+I al museu, i feta pel mateix museu, és clara. I en aquest sentit en el llibre es proposen alguns elements que poden ajudar. Un és la classificació dels recursos essencials que componen el llenguatge museogràfic

en els museus de ciència que, tot i que senzilla, és altament clarificadora, segons dues variables: la tangibilitat i la seva forma de plasmació. En un quadre clar i molt entenedor (p. 64), es troben així els quatre recursos bàsics: la peça (objecte autèntic), l'experiència (fenomen autèntic), el model (objecte representat) i la metàfora (fenomen representat); de cada un d'ells, en fa una exhaustiva descripció.

Tots aquests recursos són cada cop més utilitzats tant pels museus patrimonials com pels centres de ciència, en una convergència i complementaritat que els acosta cada cop més. Els museus de col·leccions incorporen fenòmens i els centres de ciència objectes, de manera que molts d'aquests darrers ja s'anomenen com a museus. És una convergència que també es produeix al nivell del diàleg disciplinar amb una intervenció cada cop més intensa de disciplines abans considerades *forànies*, com ho pot ser l'art, entre moltes d'altres. Una altra de les grans reivindicacions del llibre és precisament aquesta: la necessitat d'aprofundir en aquest diàleg, de manera que els museus —de ciència, d'art, d'història...— vagin perdent el seu *adjectiu*, «para orientarse hacia un enfoque museográficamente holístico: museos polímatas liberados de encorsetamientos curriculares o disciplinares» (p. 200).

Un museu de ciència contemporani, que utilitza el llenguatge museogràfic per esdevenir transformador, no pot fer-ho a partir de l'autodidactisme, i cal que es professionalitzi. Però no podrà fer-ho mentre gran part de les seves *professions* essencials siguin externalitzades en excés, un fenomen massa estès i que l'autor anomena *sobreexternalització*. I en una nova analogia aclaridora, diu que és com si un restaurant d'autor externalitzés la seva cuina i la substituís per un càtering industrial, no s'entendria. Tampoc s'hauria d'entendre, doncs, que funcions essencials del museu, com l'educació, per posar un exemple, estiguin externalitzades.

El text denuncia que la gestió dels museus ha estat envaïda per propostes que provenen del món del màrqueting vinculades a la ideologia neoliberal. Una gestió que actua acostant-se més a la producció industrial, com el càtering de l'exemple anterior, que a l'artesania, com la cuina del xef. Al llibre es pronostica que si no es canvia aquest plantejament —prioritat a l'entreteniment, *quantitativisme*...—, trontolla el futur del museu de ciència, ja que, fora, hi ha molts altres organismes amb molta més capacitat —centres comercials o parcs temàtics—, que sempre ho faran millor. S'hi planteja que el museu de ciència transformador ha d'acostar-se més a una gestió artesanal que no pas industrial. Una gestió on el nombre —quants visitants, quantes activitats, quantes exposicions...— no fos l'únic paràmetre de valoració.

I entrem així en un terreny fortament conflictiu, el de l'avaluació. Guillermo Fernández es queixa —i comparteixo la queixa— de l'excessiu *quantitativisme* que, per l'adopció de tècniques avaluatives externes, sobretot de màrqueting, impera en els museus. Les úniques mesures de l'èxit del museu de ciència solen ser la de com és d'atractiu —quanta gent hi va— i la de com agrada —el grau de satisfacció—, que si bé són importants no donen la mesura de si el museu és influent socialment. En molts casos «seguramente se ha pensado que cualquier proyecto, solo por el hecho de ser socialmente bienintencionado, ya tiene asegurada una repercusión positiva o cuando menos, loable» (p. 215). En altres ocasions, es fan servir maneres sorprenents d'obtenir valoracions, com poden ser les opinions personals d'amics, parents o polítics propers als directius. En tot cas, l'autor formula que el museu de ciència amb intenció transformadora «pondrá siempre mucho más interés en meter mucho museo en las personas, que muchas personas en el museo» (p. 219). No és fàcil, gens, però s'ha de fer si es vol tenir rellevància social.

L'avaluació ha de formar part de la planificació estratègica del museu: què es vol aconseguir aplicant les eines d'avaluació corresponents. Frequentment, s'actua a l'inrevés, s'avalua si el que s'ha fet serveix per a alguna cosa sense haver efectuat cap planificació estratègica. Aquesta manera d'actuar, l'autor la defineix amb una expressió encertadíssima: dibuixar la «diana después del dardo» (p. 215). Aquest és el gran dèficit del museu de ciència, la manca de planificació estratègica. Aquesta reivindicació impregna tot el llibre. Quan parla del llenguatge museogràfic i les seves característiques, quan ho fa sobre l'educació museística, si es refereix a la necessitat d'aplicar l'R+D+I al museu, etcètera. Però al capítol «El museo de ciencias transformador quiere ser sostenible», hi entra de ple amb una tesi força interessant: el museu de ciència com a entitat que es pot —i s'hauria— de gestionar com una entitat del tercer sector amb independència de la seva estructura i dependència orgànica. Aquesta és una de les grans aportacions del llibre: una proposta de gestió estratègica singular que es completa amb una visió certament diferent i potser encara més encertada de la participació ciutadana, de la inclusió i de la proximitat, unes idees que l'autor vincula d'una manera força original i que trenca esquemes previs.

En resum, és un llibre de lectura imprescindible si es vol conèixer i reflexionar sobre quin hauria de ser el paper d'un museu de ciència contemporani, en una societat que Zygmunt Bauman va qualificar de líquida. Una societat postmoderna del segle XXI, en la qual els models sòlids del segle XX ja no serveixen. Uns models que, en el cas dels museus de ciència, van ser innovadors fa cinquanta anys, però que segurament han quedat obsolets. L'autor diu que, al museu de ciència, al «prohibit no tocar», la mal entesa interactivitat com a finalitat i no com a mitjà, s'hi hauria d'afegir el «prohibit no pensar» i «prohibit no sentir». M'atreveixo a afegir-hi el «prohibit no parlar». Recomano donar una ullada també a la llista de gairebé dues-centes referències i recursos: llibres, articles i cibergrafia; s'hi pot trobar molta filosofia, a més de material museístic. Aquests són els fonaments de Guillermo Fernández.

Llegint el llibre, he après molt, n'he gaudit i m'ha fet pensar. No pot passar desapercebut.

Obra disponible a

<http://www.elmuseodecienciainformador.org/>

Notes

1. Consultable a: https://issuu.com/museociencias/docs/manuals_del_museu_vol_1_2012

Copyright